

УДК 16:808.5

DOI 10.35423/2078-8142.2022.1.1.8

О. Ю. Щербина,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри логіки філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
e-mail: eyshcherbina@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2931-7530>*

Н. А. Колотілова,

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри логіки філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
e-mail: nataliakolotilova@knu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7450-2981>*

МОВЧАННЯ ЯК АРГУМЕНТ І РИТОРИЧНА ФІГУРА

У статті розглянуто специфіку мовчання як аргументу та риторичної фігури в комунікативній практиці людини. На підставі аналізу теоретичних положень сучасних розробок у царинах логіки, риторики, теорії аргументації підкреслено варіативність феномена мовчання як аргументу (аргумент до мовчання та аргумент від мовчання) і риторичної фігури (умовчання, навмисне незавершене висловлювання оратора та пауза перед відступом). На прикладі фрагменту про жінку в Євангелії від Івана, яку спіймали на перелюбі, продемонстровано, що мовчання Ісуса як риторична фігура, реалізуючи аргументативну функцію, руйнує цілі фарисеїв та книжників. На прикладі процедури весільних церемоній християнської традиції продемонстровано обов'язковість використання мовчання як аргументу в міркуваннях її учасників. Мовчання у процесі реалізації ним аргументативної функції в стратегії дії як окремих індивідів (священника), так і соціальних

груп (групи присутніх під час весільної церемонії) може розглядатись як сильний аргумент, адже він виступає невід'ємною складовою формування висновку про обґрунтованість укладення шлюбу. Базуючись на ролі, яку мовчання відіграє для кожної сторони ритуалу весільної церемонії у християнській традиції, наголошено на тому, що мовчання як аргумент виступає необхідною підставою в обґрунтуванні легітимності шлюбу або невизнання його легітимності у весільних церемоніях.

Ключові слова: аргумент, аргументація, риторична фігура, мовчання як аргумент, мовчання як риторична фігура, апосіопеза.

Багатовекторність, поліфункціональність мовчання є підставою вивчення його лінгвістами, етнографами, психологами, соціологами, філософами, релігієзнавцями, дослідниками аргументації. Розробки фахівців з різних царин обґрунтовують думку, що у феномені мовчання багато нерозкритого, непізнаного наукою. Тому у сучасній науковій літературі зустрічаємо аналіз названого феномена через його різноманітні аспекти. Аргументативна функція мовчання, акцентування уваги на аналізі аргументу *ex silento* та апосіопези стали предметом розгляду науковців, які працюють у царині методології пізнання, логіки, риторики, теорії аргументації. Так, мовчання як специфічна форма спілкування, різновид аргументу досліджувалось: Дж. Лангом [J. Lange] (аналізуючи тексти з історіографії, відзначив його цінність як історичного аргументу) [11]; Д. Волтоном [D. Walton] (аналізував аргумент *ex silento* як варіант аргументу *ad ignorantiam*) [20]; М. Данкеном [M. Duncan] (запропонував інтерпретаційну та пояснювальну структуру аргументу *ex silento*) [5]; Т. МакГрю [T. McGrew] (запропонував новий аналіз, використовуючи байєсівську ймовірнісну структуру, що ізолює найбільш проблематичний крок у аргументах від мовчання) [13]; Х. Хатчадуряном [H. Khatchadourian] (дослідив низку тем, пов'язаних з мовчанням, включаючи теорію мовчання і її зв'язок з іншими формами дій і спілкування, мовчанням і естетикою, етикою і політикою мовчання і релігійними вимірами мовчання) [9]; З. Мілстедом [Z. Milstead] (продемонстрував, як можна судити про

епістемічну цінність таких аргументів) [14] та ін. Важливим також є, так би мовити, нове прочитання риторичних фігур у царині риторики і теорії аргументації у ХХ ст.: Х. Перельман та Л. Ольбрехтс-Титека [Ch. Perelman and L. Olbrechts-Tyteca], Дж. Фейнсток [J. Fahnstock], суть якого полягає в тому, що риторичні фігури постають як втілення аргументів, а не просто як засоби вираження, тобто вони пов'язуються із загальними лініями аргументації (міркувань) [16; 7] та ін.

Мета даної статті – ґрунтуючись на тому, що в процесі реалізації аргументативної функції мовчання може репрезентуватись як аргумент і риторична фігура, продемонструвати названу специфіку цього феномена через приклади його використання в практиці людської діяльності.

Мовчання як аргумент та риторична фігура: теоретичні підвалини

Серед науковців немає єдиної позиції щодо розуміння поняття «аргумент». Д. Гічкок [D. Hitchcock] відзначає, що в англійській мові слово «argument» і відповідне йому дієслово «argue» вживаються в двох досить чітко розмежованих значеннях. В одному випадку аргументатор висловлює свою точку зору щодо питання і пропонує на підтримку цієї позиції один або кілька аргументів. Висловлення точки зору і наведення одного чи кількох аргументів на її підтримку складають комплекс мовленнєвих дій. Аргументатор адресує ці мовленнєві дії одному чи кільком читачам, слухачам чи спостерігачам, яким не потрібно відповідати. Д. Гічкок підкреслює, що у цьому сенсі для проведення аргументації потрібен лише один аргументатор (яким у випадках співпраці у створенні аргументу може бути група людей). Зазвичай, хоча не завжди, аргументація в цьому сенсі емоційно нейтральна і не супроводжується ворожістю. Інший сенс аналізованого слова полягає в тому, що ми говоримо такі фрази, як: «вони сперечалися один з одним», «у них була гостра суперечка» або «вона сперечалася з ним». У цьому випадку для проведення аргументації (суперечки) потрібні принаймні два аргументатори (сперечальники).

Вони висловлюють один одному різні думки з якогось питання. Кожен намагається змусити іншого (інших) прийняти свою точку зору, не обов'язково наводячи аргументи на її підтримку. Такі суперечки часто, хоча й не завжди, супроводжують емоційна насиченість і навіть ворожість. Д. Гічкок зазначає, що англійська мова унікальна, мабуть, тим, що використовує одне й те саме слово для цих двох сенсів [10, с. 102].

Звернемося до словників української мови за тлумаченням слів «аргумент», «аргументація», «мовчання», «риторична фігура», «умовчання». Так, одинадцятитомний «Словник української мови», який було видано у 1970–1980 рр., який став першим в історії української лексикографії словником тлумачного типу, дає такі роз'яснення: «Аргумент – 1) підстава, доказ, які наводяться для обґрунтування, підтвердження чого-небудь; 2) (мат.) незалежна змінна величина. Аргументація – 1) те саме, що аргументування, тобто дія за значенням аргументувати; 2) сукупність аргументів. Аргументувати – наводити аргументи, докази; обґрунтовувати» [2, т. 1, С. 57–58]; «Мовчання – 1) дія за значенням мовчати; 2) перен. відсутність публічних висловлювань про кого-, що-небудь, друкованих творів у який-небудь період; 3) відсутність яких-небудь звуків; повна тиша» [2, т. 4, с. 771]; «Риторичні фігури – засіб підсилення емоційної впливовості художньої та ораторської мови, побудований на застосуванні синтаксичних конструкцій, відмінних від порядку слів, узвичаєного даною мовою» [2, т. 8, с. 544]; «Умовчання – 1) дія за значенням умовчати // те, що лишилося навмисно недоговореним, неповідомленим; 2) стилістичний прийом, при якому висловлювана думка обривається з розрахунком на здогад читача про недоговорене» [2, т. 10, с. 445]; «Умовчувати – 2) не сказати, не заперечити, промовчати; змовчати» [2, т. 10, с. 445]. На цьому словнику базуються чи не всі сучасні українські тлумачні словники.

Поняття риторичної фігури, яке насправді об'єднувало поняття тропу та фігури, як структурних одиниць вираження (*elocutio*), що власне й утворювало властиву ознаку ораторської діяльності на відміну від інших видів людської активності, було

засадничим у риторичі з моменту її виникнення. Йдеться про те, що це поняття було одним зі складових у базовій категорії стилю в риторичі. Як зазначається в [15, с. 772], початково класична риторика розробила класифікацію категорій стилю для переконання, що стало основою стилю також і в літературі. У більшості класичних праць зберігалася фундаментальна дихотомія риторичних фігур на тропи (грец. *tropoi*) і схеми, або фігури (грец. *schēmata*, лат. *figurae*), останні, своєю чергою, поділялися на «фігури думки» (*schēmata dianoias, figurae sententiae*) і «фігури слова» (*schēmata lexeōs, figurae elocutionis*) [17, с. 324]. Але традиційно склалося так, що риторичні фігури виступали насамперед засобами посилення емоційності промови (див. наведене вище визначення у «Словнику української мови»). Водночас, як відзначає Дж. Фейнсток, прив'язка фігур до емоцій досліджена, проте втрачений зв'язок між фігурами та лініями аргументації (міркувань), які називалися «топами» (*topics*) у риторичній традиції. Авторка називає кілька причин відокремлення фігур від аргументації (форм вираження від форм аргументів) або стилю від винаходу [7, с. 31–32].

У ХХ ст. відбувається переосмислення зв'язку стилю та аргументації, зокрема в концепції «нової риторики» Х. Перельмана та Л. Ольбрехтс-Титеки. Вони відзначають, що ще з античних часів риторичні фігури як способи вираження, відмінні від звичайних, стали предметом пильної уваги риторів, які дедалі частіше розглядали їх як просто прикраси, що робили стиль витонченим, тоді як своє завдання автори вбачають насамперед у дослідженні технік переконливого дискурсу, тобто як і в якому відношенні використання фігур пояснюється вимогами аргументації [16, с. 167–168]. Далі вони пишуть: «Ми вважаємо фігуру аргументативною, якщо вона викликає зміну точки зору і її використання виглядає нормальним у зв'язку з цією новою ситуацією. Якщо, водночас, мова не приведе до прихильності слухача до цієї форми аргументації, фігура буде вважатися прикрасою, фігурою стилю. Це може викликати захоплення, але це буде в естетичному сенсі або на знак визнання оригінальності оратора» [16, с. 169]. Дж. Фейнсток від-

значає, що таке перевизначення риторичних фігур у концепції «нової риторики» ще мало досліджене, хоча дуже важливе, однак вважає доволі проблематичним прив'язку фігур до психолінгвістичного моменту сприйняття [7, с. 36].

Отже, у розробках з філософії логіки, неформальної логіки, риторики й теорії аргументації виходять з розуміння аргументу як складної символічної структури, в якій деякі частини, відомі як засновки, підтримують іншу частину, висновок. Крім того, аргумент може розглядатись як складний мовленнєвий акт, що складається з одного або кількох актів передумови (які стверджують пропозиції на користь висновку), акту висновку та висловленого або імпліцитного маркера («отже», «тому»), що вказує на те, що висновок випливає із засновків. Відношення підтримки між засновками та висновком можна отримати у різні способи: засновки можуть гарантувати істинність висновку або зробити його істинність більш імовірною; засновки можуть передбачати висновок; засновки можуть зробити висновок більш прийнятним [6].

Для теоретичних цілей аргументи, як і риторичні фігури, можна розглядати як самостійні сутності, абстраговані від контексту їх використання в реальній людській діяльності, тобто як завершені статичні конструкції. Це важливо для глибшого вивчення форми міркувань, визначення логічних відношень між висловлюваннями, механізмів формування риторичних фігур тощо. Але залежно від цілей дослідження, можна багато дізнатись з розгляду аргументів та риторичних фігур у тому вигляді, в якому вони використовуються в комунікативній практиці людей. Саме у цьому аспекті цікавим для нас є мовчання як специфічний прояв людської активності. Аргументативна функція останнього розкривається при осмисленні його як аргументу та риторичної фігури в стратегії дій як окремих індивідів, так і соціальних груп.

У цій статті зосередимося на акті мовчання як аргументі, а не на аргументі від мовчання, що є складовою методології аналізу в історичній науці. В історичній науці цей тип аргументу називається *ex silentio* (аргумент від мовчання). У такому аргументі саме мовчання, яке розуміється як відсутність доказів, є підставою для

виведення висновку в міркуванні. Д. Волтон вважає такий різновид аргументу, незалежно від його назви, негативним типом аргументації. Він аналізує його як аргумент *ad ignorantiam*. Здебільшого *argumentum ad ignorantiam* або аргумент через незнання визначається як тип аргументу такої форми: пропозиція *A* невідома (доведена) як істинна (хибна), тому *A* є хибною (істинною). Д. Волтон підкреслює, що у комп'ютерній науці, в соціальних науках аргумент *ad ignorantiam* відомий як відсутність висновку про знання, яке виникає там, де не знайдено запитуваний елемент інформації в базі даних, а потім висувається негативний висновок про те, що пропозиція, мабуть, є хибною [20, с. 368, 372]. Через незрозумілий поріг доказовості дослідники аргументації вважають такий аргумент слабким. Адже залежність від негативних / відсутніх доказів робить як використання названого аргументу, так і його оцінювання суб'єктивним.

Також у межах цієї статті акт мовчання розглядатиметься як риторична фігура. Відзначимо, що з погляду риторики мовчання постає здебільшого як умовчання. Традиційно ще від часів Стародавньої Греції фігурою умовчання поставала апосіопеза, що в [3] тлумачиться як риторичний прийом, фігура мовлення, у якій оратор або автор раптово обриває і залишає висловлювання незавершеним. Ніби оратор не бажає висловлювати те, що присутнє в його розумі, через те, що його охоплює пристрасть, хвилювання чи страх. Найефективнішим постає тоді, коли аудиторія успішно з'ясовує пропущені думки, які оратор залишив незакінченими. Приблизно таке саме тлумачення апосіопези бачимо і в [4], однак тут вказується і те, що в давньогрецькій риториці вона іноді мала форму паузи перед зміною теми або відступом (*digression*).

Мовчання як аргумент та риторична фігура: case study

Яку ж роль виконує мовчання у процесі реалізації ним аргументативної функції у стратегії дій як окремих індивідів, так і соціальних груп? Вважаємо, що у процесі дослідження феномена мовчання в аргументативних практиках маємо розрізняти аргумент до мовчання, коли мовчання використовується як спосіб ар-

гументувати власну точку зору, та аргумент від мовчання, коли у процесі аргументації (або під час її аналізу) мовчання постає способом формування нашого розуміння точки зору іншого (опонента), а також апосіопезу як фігуру умовчання, що виконує роль паузи перед відступом, який має змінити точку зору співрозмовників.

Прикладом апосіопези як фігури умовчання, при цьому йдеться про умовчання в сенсі дії «не сказати, не заперечити» (див. вище значення «умовчувати»), а також у вигляді паузи перед відступом, може бути ситуація, описана в Євангелії від Івана, коли фарисеї привели до Ісуса жінку, схоплену в перелюбі, й спитали, що Він скаже, адже Мойсей велів таких побивати камінням. Ісус не приймає пропонувану дію завдяки мовчанню («нахилившись додолу, по землі писав пальцем»), що виконало також і роль паузи перед відступом. Оскільки фарисеї та книжники продовжували питати Його, Він запропонував кинути першим камінь у жінку тому, хто без гріха, і продовжив писати по землі, а всі вони розійшлися (Ів., 8, 3–9 [1]). Таким чином, апосіопеза спочатку відіграла роль паузи перед відступом-зверненням Ісуса до фарисеїв, яке заперечило їхню позицію із заміщенням на іншу, після якої також було мовчання, і фарисеї у підсумку своїх цілей не досягли (не побити жінку й не впіймали Ісуса на тому, що Він заперечує закон Мойсея).

Продовжуючи розгляд християнської традиції відзначимо аргументативну функцію мовчання на весільних церемоніях, яке може стати обґрунтуванням можливості одруження (з боку заявника) та бути доказом згоди на вибір нареченого та нареченої, виступаючи як прояв терпимості та поблажливості до вибору іншого (йдеться про мовчання групи людей, присутніх під час церемонії одруження). Також мовчання як аргумент постає в обґрунтуванні легітимності шлюбу або як складова підстави невизнання легітимності шлюбу у весільних церемоніях певних церковних традицій.

Нещодавно у засобах масової інформації обговорювалось інтерв'ю, яке відома американська ведуча Опра Вінфрі взяла у герцога та герцогині Сассекських. «Преподобний Марк Едвардс закликав внести ясність після того, як твердження герцогині Сассек-

ської в інтерв'ю Опрі викликали плутанину» [12]. Йшлося про те, що «Меган розповіла Опрі, що за 3 дні до офіційної церемонії вони одружилися приватно. Але експерти поставили під сумнів законність заяви, сказавши, що мають бути присутні свідки» [12]. Річ у тому, що шлюб англіканської церкви проводиться відповідно до правил, визначених «Guidebook for The Clergy». Цими суворими правилами передбачається обов'язкова присутність свідків (мінімум два свідки) під час шлюбної церемонії. «Під час укладання шлюбу повинні бути присутні два або більше свідків. Немає обмежень щодо кількості свідків і вікових обмежень, але вони мають бути в змозі зрозуміти, що відбувається, і, якщо необхідно, свідчити про те, що вони бачили та чули» [8, с. 6]. Громадськість повинна мати необмежений доступ до місця, де відбувається церемонія одруження, щоб мати можливість висувати обґрунтовані заперечення проти шлюбу. Щодо слів Меган Маркл в інтерв'ю Опрі Вінфрі у названому вище джерелі йдеться: «Весілля у саду» принца Гаррі та Меган Маркл було не більше, ніж «приватною розмовою» з архієпископом Кентерберійським, стверджував вікарій, який розслідував це питання» [12].

У розглядуваній традиції шлюбної церемонії священник, якому надано право проводити обряд, запитує всіх присутніх, чи мають вони що-небудь проти цього шлюбу. Присутні через мовчання можуть повідомити про згоду з вибором нареченого і нареченої. Ця традиція існує в християнській шлюбній церемонії ще з XVI ст. Відповідно до цієї традиції мовчання присутніх людей під час церемонії одруження виявляє толерантність як поблажливість до вибору іншого. Ця процедура була описана у «The Book of Common Prayer», яка вперше була укладена в 1549 р. Такий самий текст міститься у сучасній версії цієї книги [18; 19].

Із погляду логіки, структура міркування того, хто запитує, тобто священника на цій церемонії, може бути схематично представлена у вигляді умовно-категоричного силлогізму. Він міркує так: «Якщо у відповідь на моє запитання стосовно того, чи має хтось що-небудь проти цього шлюбу, присутні мовчать, то вони згодні з вибором нареченого і нареченої, тобто не мають що-

небудь проти цього шлюбу. Присутні у відповідь на моє запитання мовчать. Отже, вони згодні з вибором нареченого і нареченої (не мають що-небудь проти цього шлюбу)». Для сторони, яка запитує, тобто священника, мовчання постає обґрунтованою підставою для виведення висновку про можливість укладення шлюбу (аргумент від мовчання). Із боку гостей церемонії, тобто тих, хто здійснює акт мовчання як підтвердження згоди з вибором нареченого і нареченої, мовчання є способом висловити свою позицію. У побудованих ними міркуваннях щодо ситуації укладення шлюбу в розглядуваній традиції присутній аргумент до мовчання.

Отже, обов'язковість присутності свідків під час шлюбного обряду в розглядуваній традиції тягне за собою обов'язковість використання мовчання як аргументу в міркуваннях учасників церемонії. Такий аргумент є складовою формування висновку про обґрунтованість укладення шлюбу. Відповідно, відсутність свідків на шлюбній церемонії, а значить – не використання мовчання як аргументу учасниками цього ритуалу, тобто однієї з підстав про можливість укладення шлюбу, передбачає визнання його нелегітимним.

Таким чином, у процесі реалізації аргументативної функції мовчання може використовуватись як аргумент і риторична фігура. При цьому апосіопеза, як було продемонстровано в прикладі, відіграє роль незгоди з точкою зору співрозмовників, що зрештою веде до того, що вони не досягають своїх цілей в аргументації. Аналіз процедури весільних церемоній християнської традиції засвідчує, що мовчання як аргумент може бути доказом можливості укладання шлюбу та доказом згоди з вибором наречених, виступаючи проявом толерантності як терпимості та поблажливості до вибору іншого. Ґрунтуючись на ролі, яку мовчання відіграє для кожної сторони ритуалу весільної церемонії у християнській традиції, вважаємо, що мовчання як аргумент є неодмінною підставою в обґрунтуванні легітимності шлюбу або невизнання його легітимності в шлюбних церемоніях.

У перспективі варто підкреслити, що подальші дослідження аргументів та риторичних фігур у різноманітних комунікативних

практиках разом з розглядом їх як самостійних теоретичних конструктив сприятиме побудові загальної теорії аргументації, яка поки що лишається справою майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Євангеліє від Івана* / пер. І. Отієнка, 1962. URL: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/evangelie-ot-ioanna.html>
2. *Словник української мови* / ред. І. К. Білодід. В 11 тт. К. : Наукова думка, 1970–1980.
3. Aposiopesis. *Literary Devices: Definition and Examples of Literary Terms*. URL: <https://literarydevices.net/aposiopesis>
4. Aposiopesis. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/art/aposiopesis>
5. Duncan Mike. The Curious Silence of the Dog and Paul of Tarsus: Revisiting The Argument from Silence. *Informal Logic*. 2012. Vol. 32, № 1. P. 83–97.
6. Dutilh Novaes Catarina. Argument and Argumentation. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/argument/>
7. Fahnestock Jeanne. *Rhetorical Figures in Science*. Oxford University Press, 1999.
8. *Guidebook for The Clergy*, 2015. HM Passport Office. General Register Office. URL: <https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2017-10/guidebookclergyfeb15final.pdf>
9. Khatchadourian Haig. *How to Do Things with Silence*. Berlin, München, Boston : De Gruyter, 2015, 211 p.
10. Hitchcock D. «Informal Logic and the Concept of Argument». *Philosophy of Logic*. Dale Jacques (ed.). Amsterdam, Elsevier, 2007. P. 101–129.
11. Lange John. The Argument from Silence. *History and Theory*. 1966. Vol. 5. № 3. P. 288–301.
12. *MailOnline*. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-9363159/Vicar-says-Church-told-Meghan-Harrys-garden-wedding-conversation-Archbishop.html>
13. McGrew Timothy. The Argument from Silence. *Acta Analytica*. 2014. 29(2). P. 215–228.
14. Milstead Zachary. Religion and Arguments from Silence. *European Journal for Philosophy of Religion*. 2018. 10(3). 155 p.

15. Müller Wolfgang G. Style. *Encyclopedia of Rhetoric* / ed. O. Thomas. Oxford University Press, 2006. P. 771–783.
16. Perelman Ch. and Olbrechts-Tyteca L. *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation* / transl. by J. Wilkinson and P. Weaver. Notre Dame : University of Notre Dame Press, 1969.
17. Plett Heinrich F. Figures of speech. *Encyclopedia of Rhetoric*. Thomas O. Sloane (ed.). Oxford University Press, 2006. P. 324–330.
18. *The Book of Common Prayer*, 1549. URL: http://justus.anglican.org/resources/bcp/1549/Marriage_1549.htm
19. *The (Online) Book of Common Prayer*. URL: <https://www.bcponline.org>
20. Walton Douglas. The Appeal to Ignorance, or Argumentum Ad Ignorantiam. *Argumentation*. 1999. № 13. P. 367–377.

REFERENCES

- Aposiopesis. In *Literary Devices: Definition and Examples of Literary Terms*. Retrieved from <https://literarydevices.net/aposiopesis>
- Aposiopesis. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/art/aposiopesis>
- Dictionary of the Ukrainian language*. (1970-1980). Bilodid, I. K. (Ed.). In 11 vol. Scientific opinion. [In Ukrainian].
- Duncan, Mike. (2012). The Curious Silence of the Dog and Paul of Tarsus: Revisiting The Argument from Silence. *Informal Logic*, 32, 1, 83-97.
- Dutilh Novaes, Catarina. (2021). Argument and Argumentation. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/argument>
- Fahnestock, J. (1999). *Rhetorical Figures in Science*. Oxford University Press.
- Guidebook for The Clergy*. (2015). HM Passport Office. General Register Office. Retrieved from <https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2017-10/guidebookclergyfeb15final.pdf>
- Khatchadourian, H. (2015). *How to Do Things with Silence*, xiv, 211.
- Hitchcock, D. (2007). Informal Logic and the Concept of Argument. In *Philosophy of Logic*. Amsterdam, Elsevier, pp. 101-129.

Lange, J. (1966). The Argument from Silence. *History and Theory*, 5, 3, 288-301.

MailOnline. Retrieved from <https://www.dailymail.co.uk/news/article-9363159/Vicar-says-Church-told-Meghan-Harrys-garden-wedding-conversation-Archbishop.html>

McGrew, T. (2014). The Argument from Silence. *Acta Analytica*, 29(2), 215-228.

Milstead, Z. (2018). Religion and Arguments from Silence. *European Journal for Philosophy of Religion*, 10(3), 155.

Müller, Wolfgang G. (2006). Style, in *Encyclopedia of Rhetoric*, Thomas O. Sloane (Ed.). Oxford University Press, pp. 771-783.

Perelman, Ch. & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Wilkinson J. & Weaver, P. (Trans.). University of Notre Dame Press.

Plett, Heinrich F. (2006). Figures of speech. In *Encyclopedia of Rhetoric*, Thomas, O. Sloane (Ed.). Oxford University Press, pp. 324-330.

The Book of Common Prayer. (1549). Retrieved from http://justus.anglican.org/resources/bcp/1549/Marriage_1549.htm

The (Online) Book of Common Prayer. Retrieved from <https://www.bcponline.org>

The Gospel According to John. (1962). Retrieved from <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/evangelie-ot-ioanna.html> [In Ukrainian].

Walton, D. (1999). The Appeal to Ignorance, or Argumentum Ad Ignorantiam. *Argumentation*, 13, 367-377.

Olena Shcherbyna

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Logic, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv, Ukraine; e-mail: eyshcherbina@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2931-7530>

Nataliia Kolotilova

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Logic, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv, Ukraine; e-mail: nataliakolotilova@knu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7450-2981>

Silence as an argument and a rhetorical figure

Abstract

The specifics of silence as an argument and a rhetorical figure in human communicative practice is investigated in the article. The variability of the phenomenon of silence as an argument (argument to silence and argument from silence) and a rhetorical figure (intentionally incomplete statement of the speaker and pause before digression) is emphasized based on the analysis of the theoretical principles of modern research in the fields of logic, rhetoric, argumentation theory. By case study of the fragment about the woman caught in adultery in the Gospel According to John, it is demonstrated that the silence of Jesus as a rhetorical figure executing an argumentative function destroys the goals of the Pharisees and scribes. By case study of the procedure of wedding ceremonies of the Christian tradition, the necessity of using silence as an argument in the reasoning of its participants is demonstrated. Silence in the act of execution of its argumentative function can be considered as a strong argument in the strategy of actions of both separate individuals (the priest) and social groups (groups that are present during the wedding ceremony) because it acts as an integral component of forming a conclusion about the justification of marrying people. Based on the role that silence plays for each side of the ritual of the wedding ceremony in the Christian tradition, it is emphasized that silence as an argument serves as a necessary basis for justifying the legitimacy of marriage or not recognizing its legitimacy in wedding ceremonies.

Keywords: *argument, argumentation, rhetorical figure, silence as an argument, silence as a rhetorical figure, aposiopesis.*